

Cseh János–Kriveczky Béla

SZKÍTA ÉS SZARMATA TELEPLELETEK TISZAIGAR HATÁRÁBAN

A régészeti munka története és a lelőhely földrajzi környezete

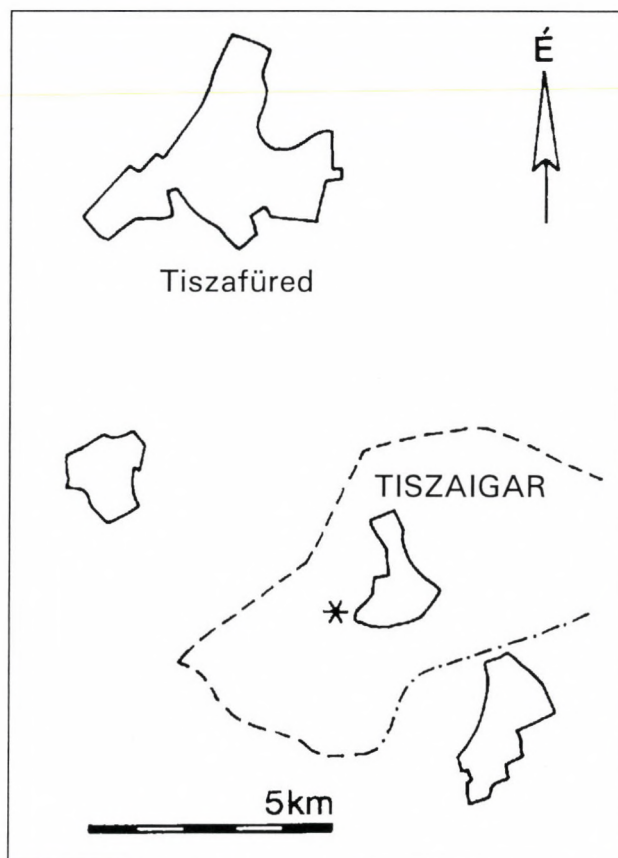
1985 októberében a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumból bejelentés érkezett a szolnoki Damjanich János Múzeumba, amely archeológiai leletek előkerüléséről adott hírt Tiszaigar környékén (Jász-Nagykun-Szolnok megye). A helyszínre a múzeum akkori munkatársa, Kriveczky Béla ment ki és megállapította, hogy csatornaásás során őskori és római kori telepobjektumokat, továbbá egy temetkezést (melyről semmi több információnk nincs) vágta át. Ezt követően, október 30–31-én az említett munkatárs, jelen sorok írója és Zsolnay László, leletmentést végzett a szóban forgó helyen. Az egész teleplelőhely bejárására nem volt módunk, így annak, illetve azoknak kiterjedése stb. ismeretlen.¹

1. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. A lelőhely a Középtisza térségében

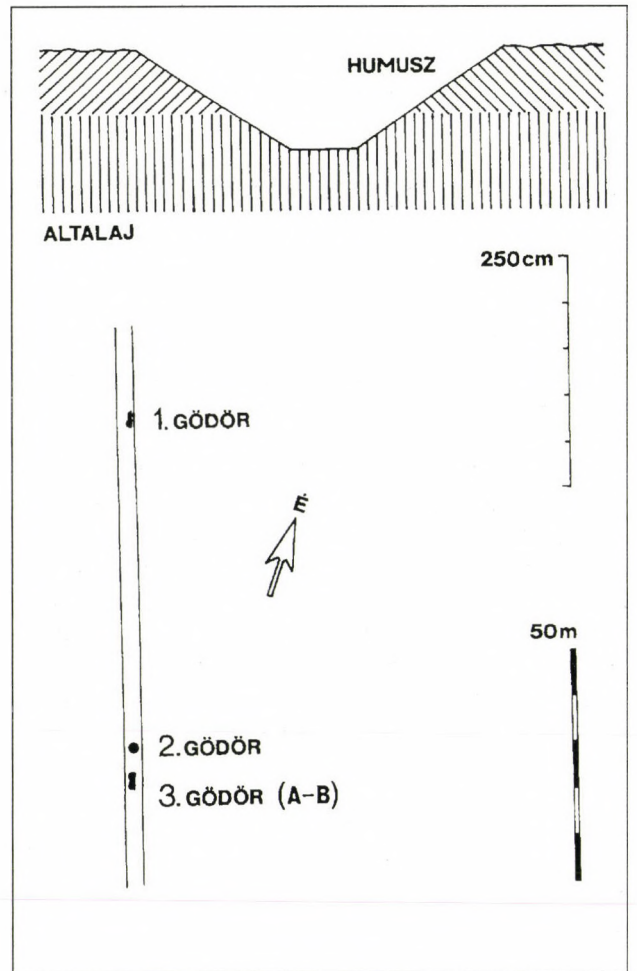
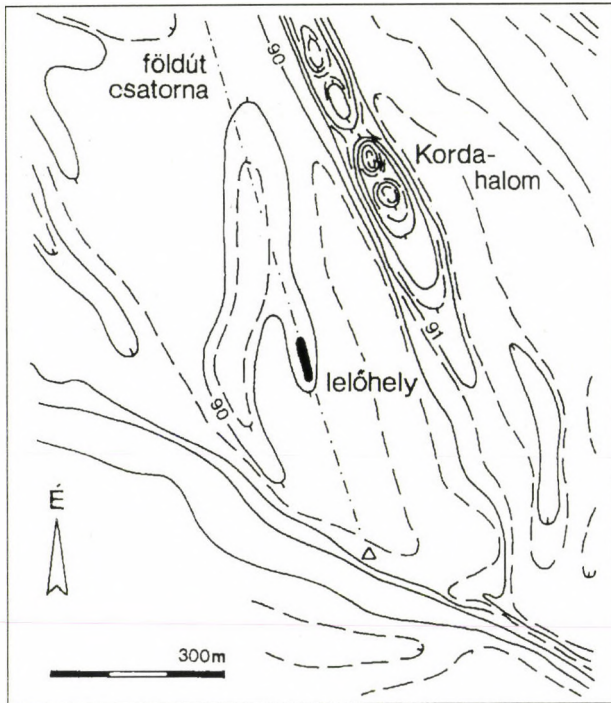
Abb. 1 Tiszaigar-Kivételesek földje. Die Lage des Fundortes im Mitteltheißgebiet

A község határa a mai Tisza folyótól 10–15 km-re terjeszkedik, Tiszafüredtől déli irányban (1. kép). A bemutatásra kerülő késő vaskori és császárkori település nyomait a falutól nem messzire, a központtól nyugatra–délnyugatra, hozzávetőleg 1100–1200 m távolságra találtuk, a Kivételesek földje nevű határreszen (2. kép). Ettől a ponttól éppen 300 m-re emelkedik az impozáns, közel 97 m tengerszint fölötti magasságú Korda-halom. A másik irányban, valamivel talán közelebb egy északnyugat–délkeleti futású, partszerű vonulat figyelhető meg, amelyet a

2. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. A régészeti munkálatok helye a mai falu közvetlen délnyugati szomszédságában
Abb. 2 Tiszaigar-Kivételesek földje. Die Ausgrabungen am Fundort südwestlich vom heutigen Dorf

község déli oldalán épült házak línája is jól mutat. Ezen a több mint 89 m tszf. magasságú térszínen, egy (a tízezres térkép szerint) „háromágú”, 90–90,5 m tszf. magasságú, enyhe kiemelkedés ül, mely észak–déli tengelyű és 600–700x100–200 m kiterjedésű. A településnyomok ennek a domborzati alakulatnak – hangsúlyozandó: nem markáns – egyik „ágán” kerültek napvilágra (3. kép).

A leletek két, párhuzamos árok kiásásánál bukkan-
tak elő – pontosabban azok egyikében –, amelyek a
„magaslatot” hosszanti irányban vágták át. Ezek az
árkok keresztmetszetben fordított csonka kup alakúak
voltak, azaz a szokásos rézsűs oldalfalúak. Széles-
ségüket fölül 390–400 cm-nek, alul 60–70 cm-nek
mértük, mélységüket pedig 100–110 cm-nek. A hu-
muszréteg vastagságát durván 60–70 cm-ben adhatjuk
meg, ez alatt közönséges sárga agyag altalaj
jelentkezett. A föltárt régészeti jelenségek kijelölte
szakasz hosszúságát cca. 80 m-nek mértük – az 1. és a
2. gödör közti távolság 70 m-t tett ki, az utóbbtól úgy
6 m-re feküdt a 3–4. gödör (4. kép). Ezek mellett még
más foltokat is észleltünk, melyek kibontására már
nem kerülhetett sor.

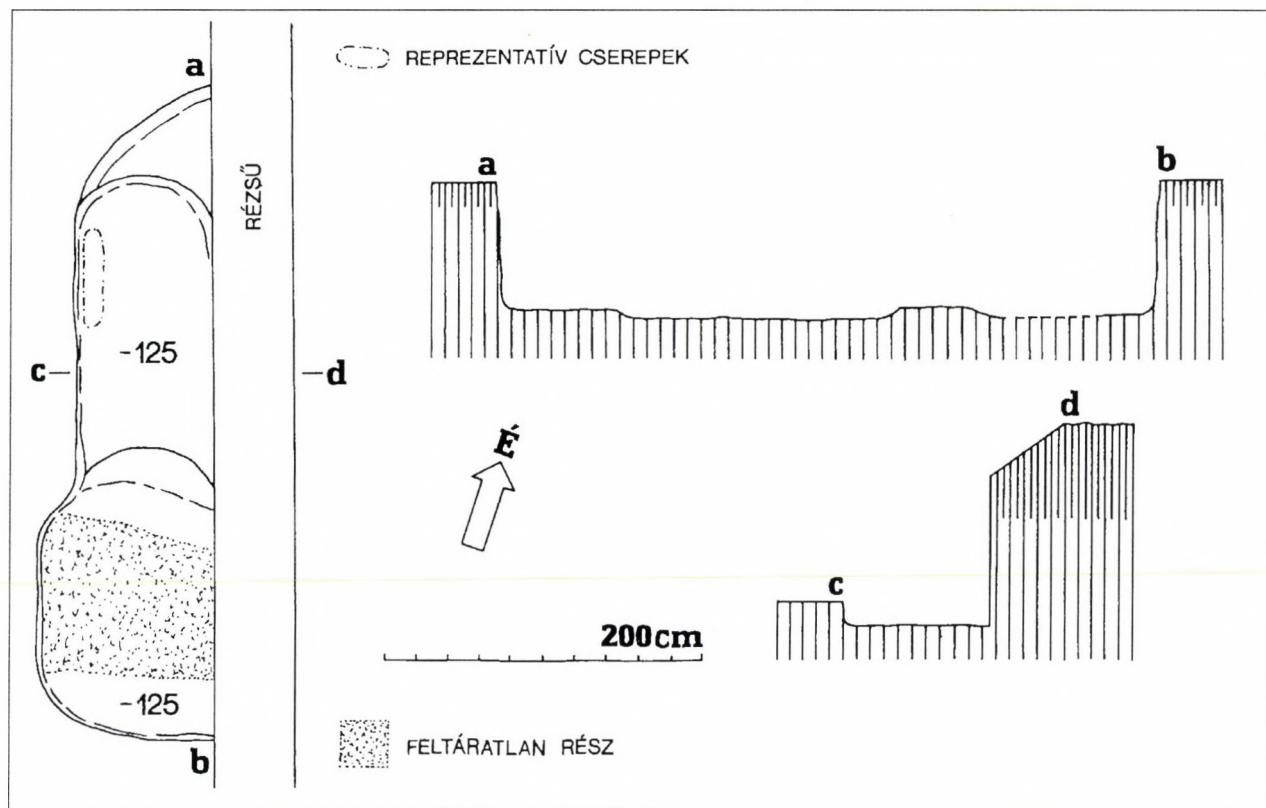
A telepobjektumok és a tárgyi anyag leírása

1. gödör (szkíta)

Az általunk dokumentált négy objektum közül ez
helyezkedett el legészakabbra; a csatorna árkanak
keleti oldalán feküdt. A meglévő részletből követ-
keztetve csupán kisebb nyugati darabját tudtuk
föltárni, azt sem teljesen. A beásás 410 cm hosszúságú
volt és 85–115 cm szélességű – az utóbbi kiterjedés a
déli rész egy közel 150 cm-es szakaszára vonatkozik.
Az oldalfalak függőlegesen mélyedtek. Vízzintes
alját a sárga agyag altalajban a mai felszíntől mérve
125 cm mélyen találtuk meg. Déli részén, időhiány
miatt, nem volt lehetőségünk az aljáig föltárni,
ahogyan már említettük. Ez a hosszúkás, ÉÉNY–

DDK-i tengelyű, északon nagyobb, délen szűkebb ívben lekerekedő gödör, ebben a formában, akár földbe-mélyített háznak is vehető. Az objektum betöltődését laza, kissé hamus, itt-ott paticsos kevert föld alkotta. Több jellegzetes, reprezentatív kerámiadarab a megmaradt hosszanti fal északi részén, szorosan amellet hevert (5. kép és 7. kép 1).

A másik csoportból, a szemcsés anyagú, kézzel formált edényfajtából ugyancsak két jellegzetesebb darabunk van. Mindkettő kézzel formált, de gondosabban, mint a valódi durva keramika; kívül feketés-füstös-kormosak, eredetileg barnás színűek voltak. Az egyik 13 cm átmérőjű, szimpla peremű agyagkészítmény kellett legyen, hordószerű testtel. A másik ter-

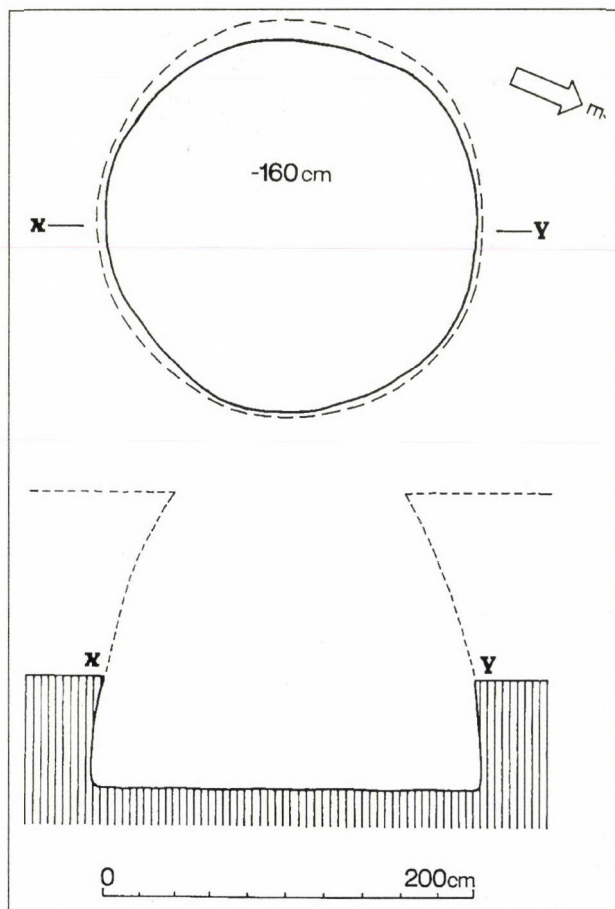
5. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. 1. gödör. A szkíta telepobjektum részleteinek fölülnézeti rajza és metszetei
Abb. 5 Tiszaigar-Kivételesek földje. Grube 1. Grundriß und Schnitt des skythischen Siedlungsobjekts

A gödör töltélföldjéből mindent összevéve 107 darab régészeti tárgy áll rendelkezésünkre: kerámia, patics, csonttárgy és állatsont. Az edényanyag 57 darabot számlál, ebből 5 a finom, 4 a szemcsés és 48 a durva keramika. Az első csoportot legjobban két korongolt cserépdarab reprezentálja. Felületükre a sötétszürke-fekete szín és a fényesre polírozás a jellemző. Tipikus magasra húzott, a perem fölé emelkedő, 2–2,5 cm széles, laposabb, bordás és homorú külső oldalú szalagfüllel ellátott bögrék voltak. Egyik töredék nagyobb, tölcséres, 8 cm átmérőjű szájrésszel, lekerekedő peremmel, kónikus vállal. Törésvonala alapján (átmérője itt 9,5 cm) bikónikus edényre tudunk következtetni. Oldalfalának vastagsága 0,5 cm körüli. A másik idetartozó töredék csupán egy fülदारab (10. kép 1–2).

jedelmesebb lehetett (az analógiák nyomán tál?), következtetve 10 cm átmérőjű, kiemelt fenékrészből és széles testre mutató oldalfalából; legnagyobb átmérője akár a 30 cm-t is meghaladhatta. A falvastagság, a két edénydarabot együtt véve, 0,8–0,9 cm (10. kép 4 és 11. kép 4).

A nagyobb számú, valóban tipikus, kézzel formált edényanyagban megfigyelhetünk egy igen durva és egy kevésbé durva változatot – az előbbi épphogy (csak) föltűnik leleteink között. Anyaguk (cserép) törmelékes, színükre a barna-szürke-fekete árnyalatait adhatjuk meg. Felületük egyenetlenebb vagy eldolgzottabb, számos esetben fényezéssel. Oldalfal-vastagságuk 0,5–1,2 cm között váltakozik. Edényformában öt, illetve hat variánst tudtam szétválasztani; jellemzésük sorrendje egyben a méretbeli szekvenciát is

jelenti, nagyvonalakban. Markáns együttesünk van a behúzott vagy ahhoz közeli, fölálló szájrészű, szimpla peremű tálakból, ámde a rajzos fölvétel során egyetlen átméradatot nem tudtam megállapítani. Ide tartozhat egy homorú falú, méretesebb (10 cm átmérőjű) aljtöredék (10. kép 3 és 5–10, 11. kép 5). A kerámialeletek között egyet mint ún. virágcserep alakú edényt azonosíthatunk (10. kép 11). A következő forma ahhoz hasonlatos, amely már előfordult a szemcsés keramikánál, azaz hordószerű testtel készült. Egy cserep oldalán ferdén benyomkodott, rátett – vagy másként plasztikus – bordadísz figyelhető meg (11. kép 3). További, leletanyagukban csupán magában álló példánnyal (esetleg többel is?) képviselt, nagyobb méretű edénykategória az ún. Villanova-típus, jellegzetes, összetéveszthetetlen profilvonalával (11. kép 1 és még 10. kép 12?). Végezetül egy úgyszintén nagyméretű, vastagfalú agyagkészítményről kell szólnunk, alig hangsúlyozott szájrészsel, vízszintes bütyökdísszel (11. kép 2).

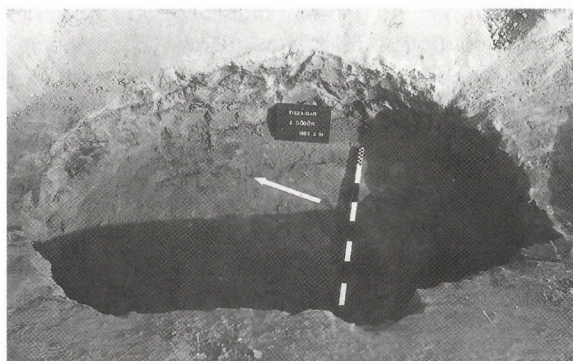

6. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. 2. gödör. A császárkori telepobjektum felülnézeti rajza és metszete, rekonstrukcióval
Abb. 6 Tiszaigar-Kivételesek földje. Grube 2. Grundriß und Schnitt des römervzeitlichen Siedlungsobjekts mit Rekonstruktion

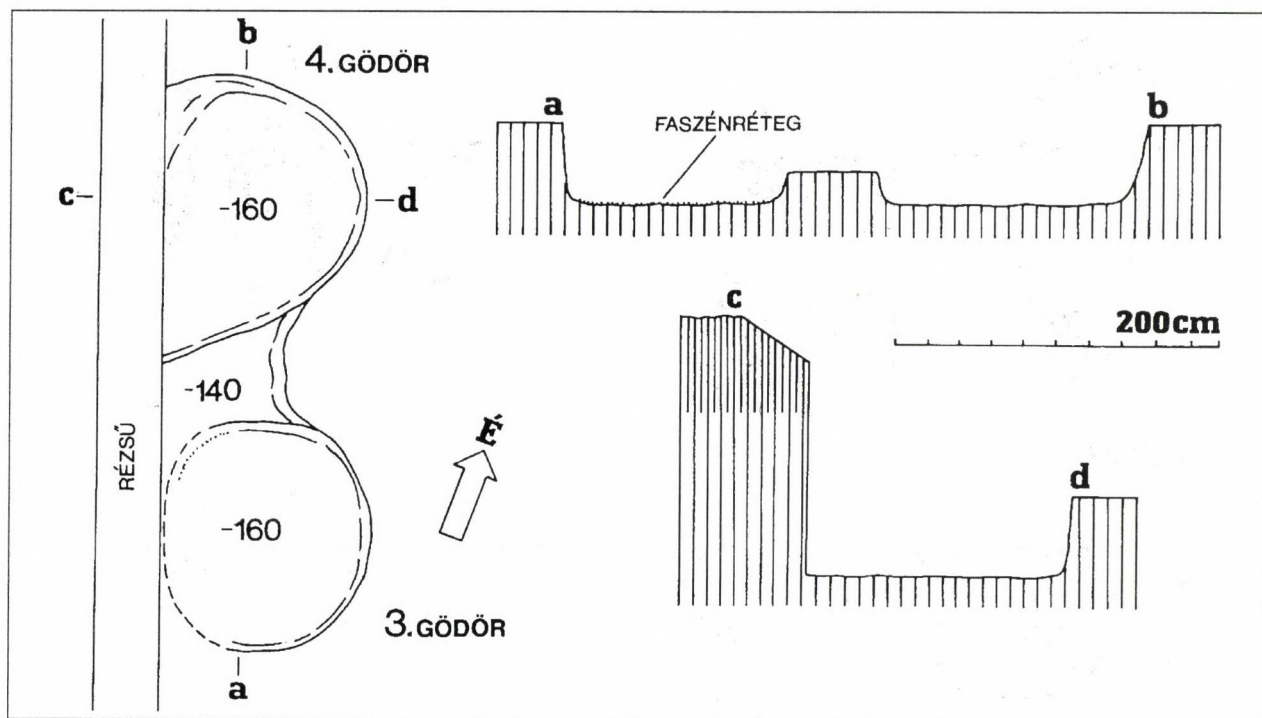
Az 1. gödör anyagában egy vágott/fűrészelt, faragott, facettált palástú hosszúcsontdarab található még, mint amire külön is utalni szükséges – mérete kb. 3,5 cm (11. kép 6). Két paticsrög mellett 47 darab állatcsontot gyűjtöttünk, közte szarvasmarha szarv(ak) töredékeit.

2. gödör (szarmata)

Ez a gödör a megfigyelt árok szakasz déli oldalán volt található és annak aljfelületére esett, azaz egész terjedelmében ki tudtuk bontani. Szabályos kör alakúnak mutatkozott, épp 200 cm-es átmérővel. Vízszintes fenekéhez homorú oldalfal csatlakozott, amely alapján ún. méhkas alakú veremre következtethetünk. Mélysége a mai földszintől számítva 160 cm volt, a csatorna aljától vége pedig 60 cm (6. kép és 7. kép 2). Kifejezetten laza, igen hamus betöltődés jellemezte. Belőle összesen 20 darab régészeti lelet jött napfényre, amelyből 15-öt tesz ki a kerámika. Ennek sorában a finom, korongolt anyagot 9, a kézzel formáltat 6 cserep képviseli. Az előbbi csoportból két töredékről érdemes szólni. Az egyik téglaszínű, bordás válltöredék, sávos besimított díszítéssel. A másik szürke, nagyobb méretű (18 cm-t meghaladó átmérőjű) edényalj, korongos, 7 cm átmérőjű talppal. Oldalfal-vastag-

7. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. 1: 1. gödör (szkíta);
2: 2. gödör (szarmata)
Abb. 7 Tiszaigar-Kivételesek Földje. 1. Grube 1 (skythisch);
2: Grube 2 (sarmatisch)

ságuk 0,4–1 cm (12. kép 1 és 4). A durva, kézzel formált darabok közül egy eredetileg barnás, füstfoltos fazék – két részből összeállított –, jókora profilrészlete említendő kihajló szájrészsel, valószínűleg hordószerű testtel; falvastagsága 1 cm-t meghaladó (12. kép 5). Szórványos paticsrögön kívül 4 darab állatsont van még a gödöranyagban.

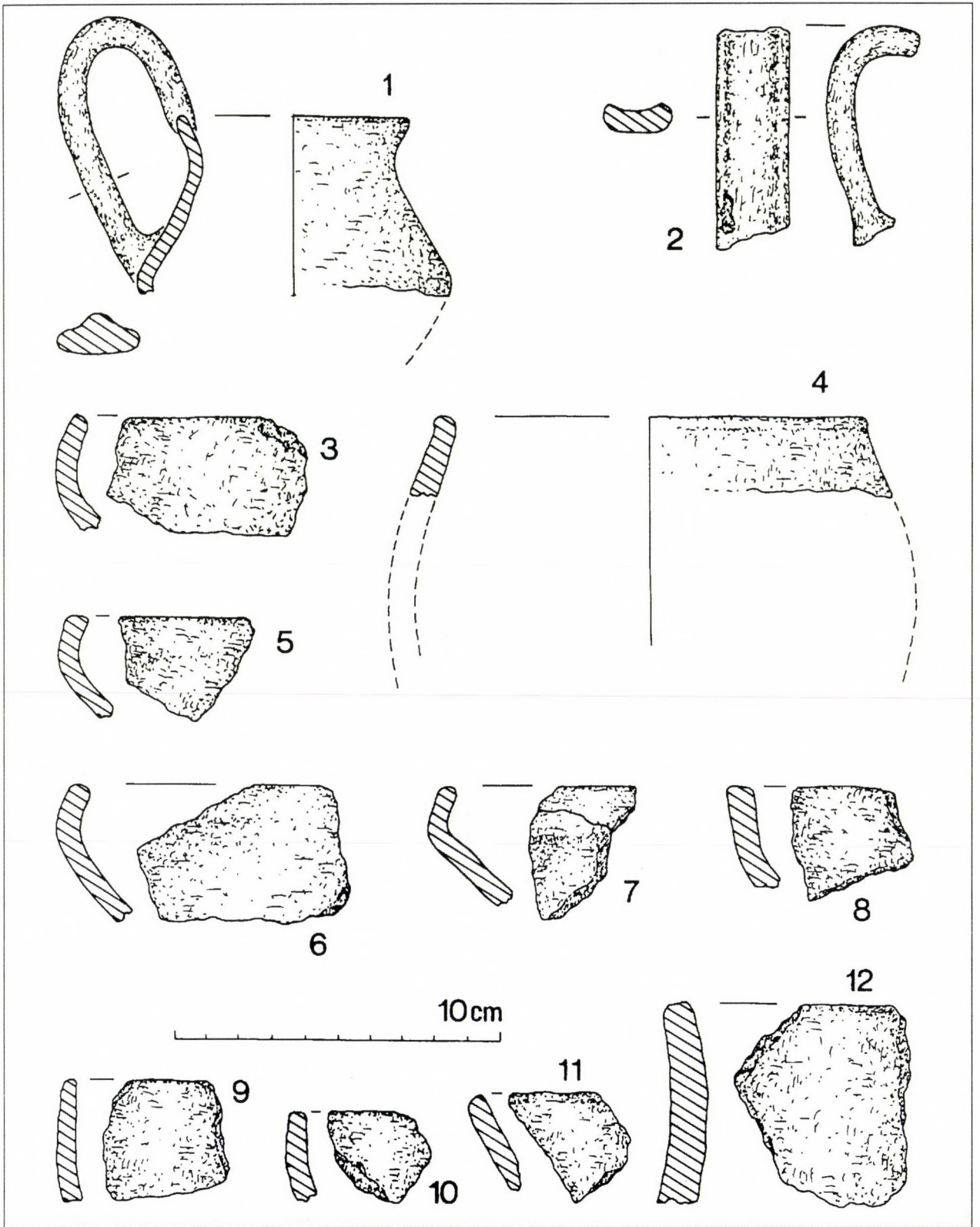
3. gödör (szarmata)

A császárkori vermet a következő, 4. (szkíta) objektummal együtt tártuk föl, mint legdélebbi település-együttesét a lelőhely általunk kutatott részének. A csatorna keleti rézsújéhez „tapadó” veremmaradvány ovális-kerek kontúrral bontakozott ki, 140–130 cm átmérővel. Hengeres oldalfal és vízszintes alj jellemezte. Lazább, kevert, paticsos földű betöltődése legalsó rétegében, az alj fölött vastos, feketés faszénréteget találtunk. Mélységére a mai talajszinttől mérve 160 cm-es adatot vettem föl, a töltelékföldet 20–50 cm-es vastagságban vontottuk (8. kép és 9. kép).

9. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. Fénykép a közvetlen egymás mellett lévő 3. és 4. gödörről

Abb. 9 Tiszaigar-Kivételesek földje. Photo über die direkt nebeneinander liegender Gruben 3 und 4

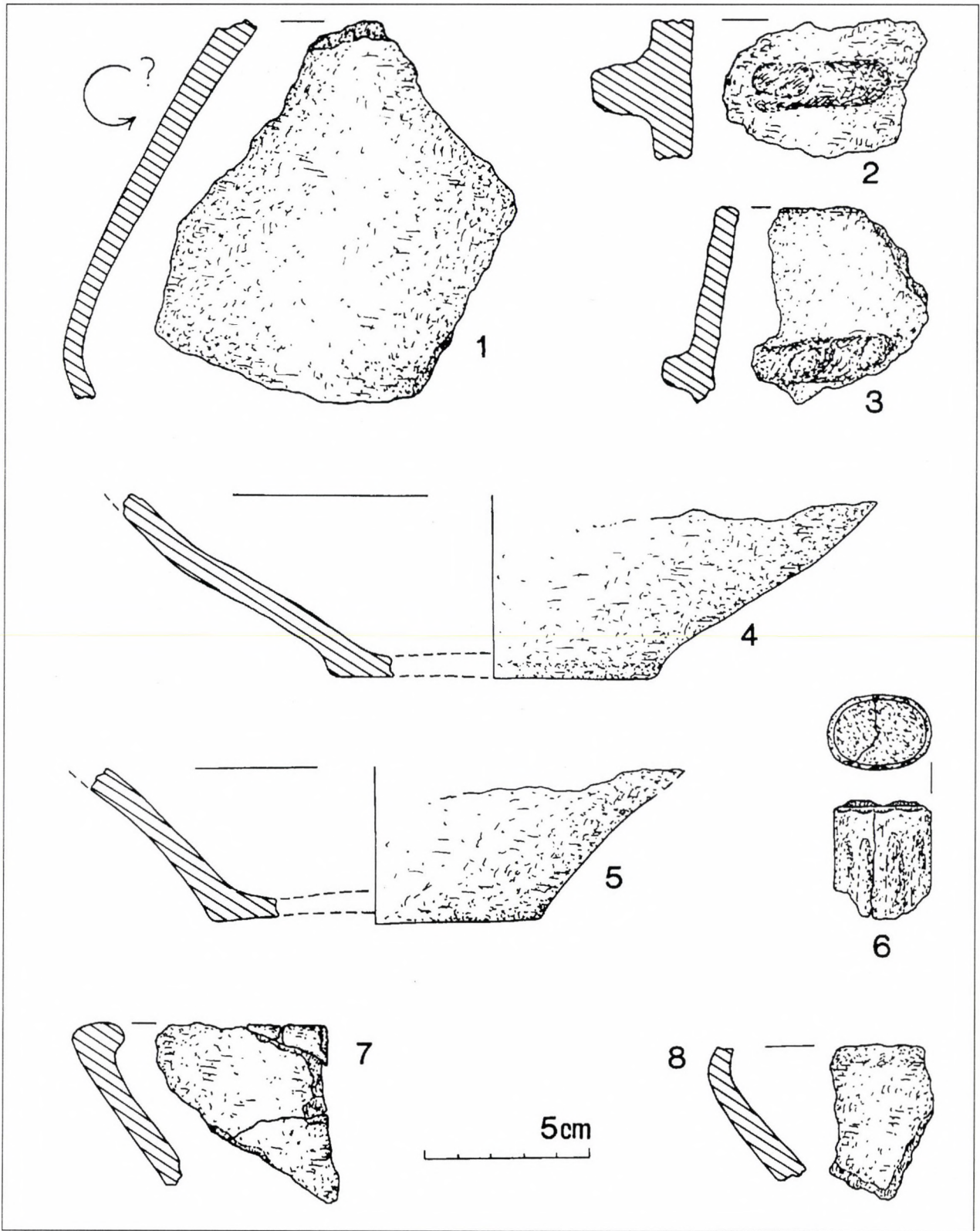

10. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. 1. gödör. Késő vaskori kerámialeletek

1–2: korongolt, füles edények darabjai; 3–12: kézzel formált edények darabjai

Abb. 10 Tiszaigar-Kivételesek földje. Grube 1. Späteisenzeitliche Keramikfunde

1–2: Fragmente von scheibengedrehten Gefäßen mit Henkel; 3–12: Fragmente von handgeformten Gefäßen

11. kép Tiszaigár-Kivételesek földje. Szkíta telepletek az 1. gödörből. 1–5 és 8: kézzel formált edények töredékei;

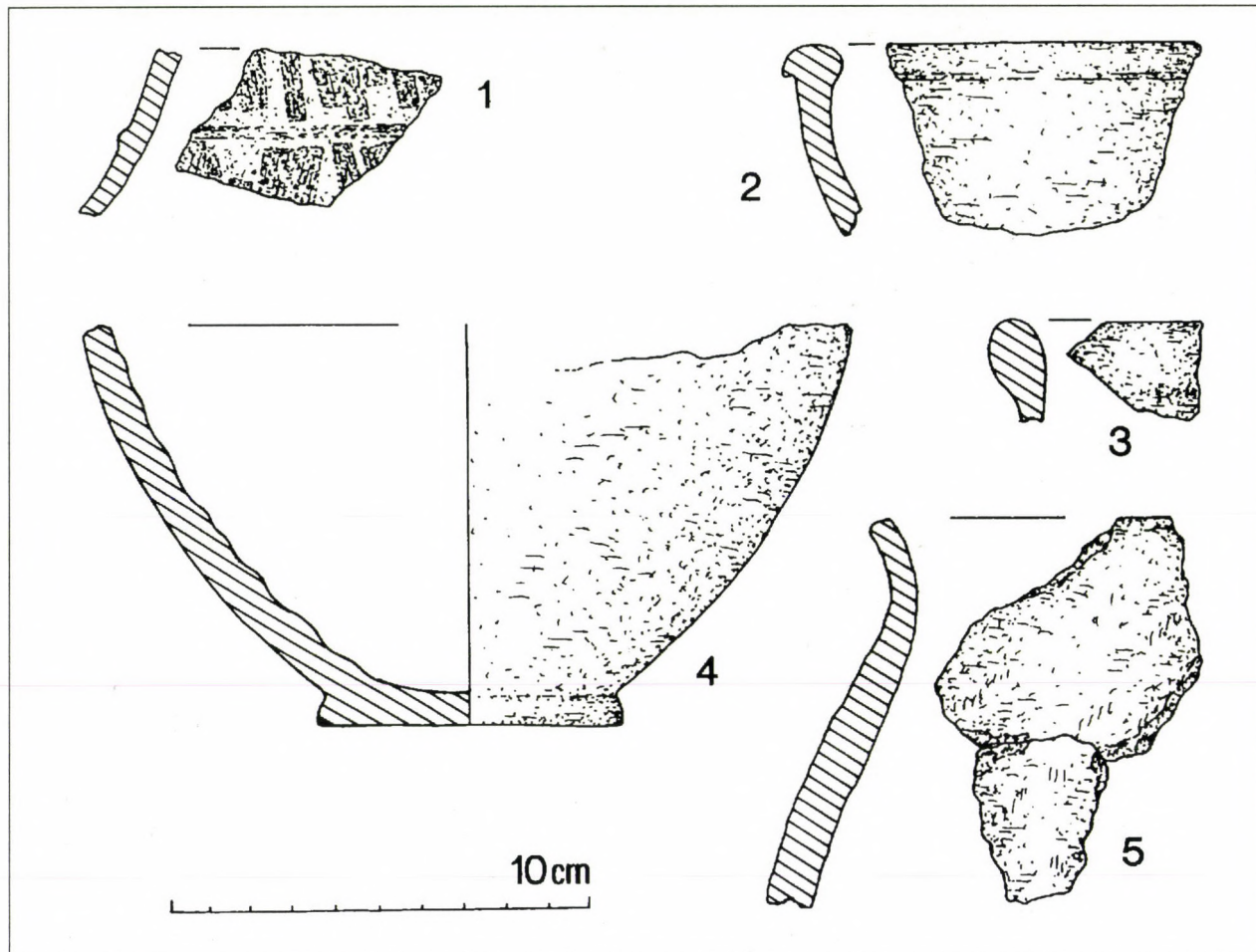
6: faragott csont; 7–8: korongolt és durva kerámia

Abb. 10 Tiszaigár-Kivételesek földje. Skythische Siedlungsfunde aus Grube 1. 1–5, 8: Fragmente von handgeformten Gefäßen;

6: geschnittenes Bein; 7–8: scheibengedrehte und grobe Keramikscherben

A gödör 67 darab archeológiai leletet tartalmazott. A kevert, szkíta és szarmata cserepeket egyaránt magában foglaló keramika 26 darabot számlál. Ezek közül két császárkori töredéket emelünk ki, finom anyagú, korongolt, sötét színűeket. Az egyik fél-gömbös testű, duzzadt peremű tál részlete, a másik

ugyancsak megvastagodó szájú darab, föltehetően fazékszerű készítményből – 0,5–0,7 cm-es falvastagsággal (12. kép 2–3). Anyagunk késő vaskori csoportjába korongolt, talán szemcsés és kézzel formált edénytöredékek szintúgy tartoznak. Paticsrög mellett 40 darab állatcsontot volt lehetőségünk gyűjteni.

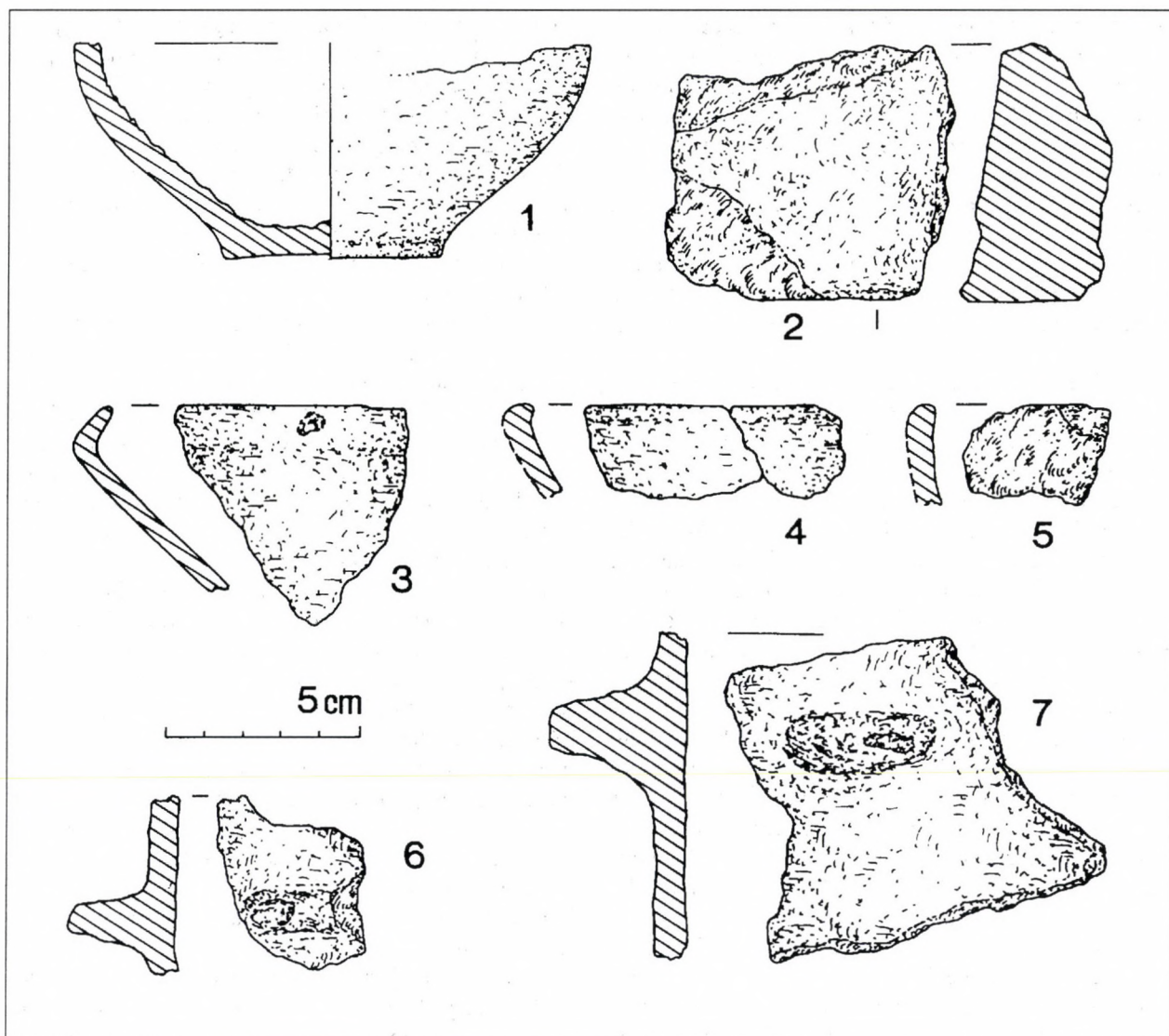
12. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. Szarmata edényrészek. 1 és 4–5: korongolt és durva kerámia a 2. gödörből; 2–3: korongolt kerámia a 3. gödörből

Abb. 12 Tiszaigar-Kivételesek földje. Sarmatische Keramikfragmente. 1, 4–5: scheibengedrehte und grobe Keramiken aus Grube 2; 2–3: handgeformte Keramiken aus Grube 3

4. gödör (szkíta)

A késő vaskori telepobjektum nyoma, feltja valójában egybemosódott az előbbi 3. gödörével, pontosabban egy, a földszintől számítva 140 cm mélységű rész kapcsolta össze őket. Ez az általunk dokumentált legészakibbi objektum olyan gödörrészlet volt, amelynek kb. felét? sikerült föltárnunk. A lekerekedő be-ásásszelet 160x120 cm nagyságot tett ki függőleges oldalfallal és, miként az előző, 160 cm mélységgel (a jelenlegi járósinttől mérve). Lazább, kevert földes betöltődést emeltünk ki (8. kép és 9. kép).

A gödör anyagához több-kevesebb valószínűséggel 14 darab kerámatöredéket sorolhatunk. Egy egyszerű feketés, polírozott oldalon kívül nagyobb, négy cserépből összeragasztott edényfenék képviseli a korongolt fazekasárut. Finom anyagú, fényezett külső felületű, belső falán korongolásnyomokkal. Kissé profilált és homorú, 5 cm átmérőjű talppal készült, öblös testű edényből való, melynek legnagyobb átmérője 13 cm körüli lehetett; falvastagsága 0,7 cm (13. kép 1). További leleteink durva anyagú, barnás tónusú, foltos keramikából törtek ki, közülük egy nagyobb edény

13. kép Tiszaigar-Kivételesek földje. Késő vaskori telepletek. 1–2: korongolt edényrész és patics? a 4. gödörből;
3–7: szórványanyag, a 4. számú kivételével kézzel formált

Abb. 13 Tiszaigar-Kivételesek földje. Späteisenzeitliche Siedlungsfunde. 1–2: Scheibengedrehte Keramik und Strohlehm(?) aus Grube 4; 3–7: Streufunde, außer der 4. sind alle handgeformt

darbjait külön is kiemelhetjük. Égett, barnás agyagdarabnál, két sík felülettel, inkább talán paticsra és nem cserépre gondolhatunk (13. kép 2).

Szórványleletek

A leletmentés alkalmával úgy tucatnyi, objektumhoz nem köthető kerámiadarabot gyűjtöttünk, ennek kb. fele reprezentatív. Egy-két korongolt edényrész, pl. finom, befelé vont perem (13. kép 4) és barnás-szemcsés típusú cserép mellett a többi mind „szabad” kézzel formált. Markáns darab egy éleesebb töréssel behajló, elvékonyodó peremrész; maga az edény meghatározottan kónikus testű volt. Anyaga jobb minőségű, barnás-feketés, kívül-belül fényezett felületű

(13. kép 3). Egy további peremrészlet, valamint kifejezetten durva, törmelékes anyagú, sík, egyenes falú, „drappos” szímű, hosszan kinyúló, ovális bütyökkel ellátott keramikák vannak még ebben az együttesben. Utóbb említettek leginkább talán hordó vagy arra emlékeztető alakúak lehettek, 0,7–0,8 cm-es falvastagsággal (13. kép 5–7).

A tiszaiigari telepletek értékelése

A közel tizenöt esztendővel ezelőtti leletmentő munkálatok eredménye összességében szerénynek tartható; nem mondhatunk mást a négy telepjelenség maradványairól és a kevesebb mint három tucatnyi,

bemutatásra érdemes lelettárgyról. Ez a megállapításunk azonban inkább csak a *római császárkori* anyagra érvényes: a két gödör, amelyeknek eredeti formáját, kivéve talán a 2. gödört (méhkas alakú), nem is ismerjük, az Alföld sok száz publikált és ennél jóval több publikálatlan verme sorában alig bír valamiféle jelentőséggel. A közölt kerámiadarabok, amelyeket formai szempontból, fazéknak, tálnak és a kézzel formált kategóriában megint csak fazéknak határozhatunk meg, a hosszú középszarmata időszak, a 2–4. század világába látszanak tartozni, mindenféle különlegesség nélkül.²

A Kivételesek földjén 1985 őszén napvilágra jutott telepjelenségek sorában két gödörszerű objektum a *szkíta* kort reprezentálja. Az 1. gödör – mérete és formája alapján – akár házépítmény is lehetne. A másik a 4. számú egyszerű telepgödörnek látszik. A magyarországi, közelebről alföldi Hallstatt végi-korai La Tène telepkutatások, ilyenféle objektum-föltárások köréből Endrőd MRT 19. számú lelőhely, Hódmezővásárhely-Fehértó, Nyíregyháza-Manda-bokor és Szolnok-Zagyvart emlékanyagait hozhatjuk föl pl., mindet a tiszai térségből.³ Kengyelpart I és II (Kengyel mellett) néhány gödre elsősorban helyi, közép-Tisza-vidéki relációja miatt nem maradhat ki a citáltak sorából, Szob-Kálvária településének vermei pedig inkább kutatástörténeti szempontból.⁴ A magyar régészeti szakirodalomban természetesen számos helyen előfordulhatnak szkíta teleplelet-közlések (objektumok, kerámia), összefoglalásuk, pl. az építményeké mindamellet még várat magára.

A tiszai késő vaskori településen talált kerámiaanyagban a következő, alapvető típusokat tudtuk elkülöníteni: korongolt finom, valamint szabad kézzel formált szemcsés és durva kerámia. Ezek a változatok a Közép-Tisza-mente körül szinte valamennyi i. e. 6–3. századi lelőhelyen, zárt/objektumbeli és szórvány emlékanyagban megfigyelhetők voltak eddigi kutatásaim folyamán. A fazekasműhelyben készült, azaz korongolt agyagtermékek kétfélek: magasfülű bögre és behúzott peremű tál fordul elő. Minthogy az utóbbi csak bizonytalan szórványként van jelen, ehhez nem is hozunk analógiát, annál inkább a jellegzetes, fölhúzott fülű bögre formájához. Endrőd, Hódmezővásárhely, Nyíregyháza és Szolnok szkíta kori településeinek anyagából tudunk fölemlíteni ilyen edényeket, mint egyik „vezértípusát” a késői Hallstatt, korai La Tène világnak.⁵

A korong nélkül készített edények között, mint általában másutt is, szerényebb helyet foglal el a jobbára szemcsés anyagúnak nevezhető kerámia. Két forma kétséget kizáróan rekonstruálható: egy hordótestű edény és egy másik, tál? Habár nem zárt leletgyűtéseken, de mégis igen jól sikerült megfigyelnem ezt a

tipikusan településekhez kötődő agyagárut a Nagyiván határában végzett terepbejárások során, néhány (ponosan három) lelőhelyen.⁶ Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a pár tiszai edénytörredék igazából csak arra elegendő, hogy jelezze eme leletkört. (Hordótestű edényünkben is csak távolról ismerhetjük föl a szóban forgó csoportot, mivel sem nem finom, sem nem törmelékeny anyagú.) A szkíta telepkutatás jövőbeli feladata kell legyen ennek a szemcsés kerámiának a tüzetesebb leírása.

A primitívebb készítésű, kézzel formált edények valódi durva változatánál hat formát sikerült szétválasztanom (ld. főként az 1. gödört). Ezek: behúzott peremű tál, fölálló peremű tál (melyeket akár egybe is vehetnénk), virágcserep formára utaló készítmény, hordótestű (esetleg bordadíszes) edény, ugyanez nagyobb formátumban (pl. plasztikus bütyökkel), Villanova-edény. Befelé húzott peremű táljaink azokkal vethetők össze, melyek többek között Endrődről, Jászfelsőszentgyörgyről, Hódmezővásárhelyről, Nagyivánról, Nyíregyházáról, Szolnokról ismertek.⁷ Átugorván a következő két edényformát, anélkül, hogy párhuzamaikra utalnánk, hordótestű leleteink párjaira találhatunk, példának okáért, az endrői, a hódmezővásárhelyi és a szolnoki telepanyagokban, de a hetényi (Chotín) temetőben is.⁸ Utóbbi három, nagyobb, bőségesebb leletgyűtéseken föllelhetjük az egyetlen? tiszai Villanova típusú kerámia analógiáit, mint terjedelmesebb méretűt.⁹

A Kivételesek földjén elhelyezkedő települést a korszakon belül – azaz a Hallstatt D 2–3 és a La Tène B 1–2 időszakok határolta periódust (i. e. 550–250) tekintve az i. e. 5–4. századra keltezhetjük, az alföldi szkíta világ derekára. Kétségtelen: emlékanyagunk nem túl terjedelmes, de figyelemreméltó, hogy sem korábbi (preszkíta), sem későbbi, klasszikus kelta kerámia nem fordul elő. A felső és az alsó elhatárolásra jó adataink vannak a térségből (azaz a Közép-Tisza-vidékről). Az utóbbit illetően Szolnok-Zagyvart (1986–1987) egyébként zömmel igazi szkíta leletgyűtéseiben itt-ott megfigyelhető, tipikus kelta elemeket (pl. grafitos kerámia) hozhatjuk; itt tehát az i. e. 4–3. század sejtető. A felső időhatárt, vagyis az úgy-ahogy közvetlen megelőző évszázadok telepkeramikáját a közelmúlt régészeti ásatásai hozták napfényre, ugyancsak Szolnok város tágabb térségében. 1999 nyarán a Tiszapüspöki-Karancs-Háromág elnevezésű lelőhelyen (Tiszaiartól úgy 50 km-nyire) folytatott őskori település-ásatásoknál föltárásra került egy olyan épületmaradvány, házalap, amelynek edényanyaga, legnagyobb eséllyel, az i. e. 8–6. századra, az ún. preszkíta időszakra tehető – egy periódusra, amely a település-kutatásban, ismereteim szerint, igencsak obskurus.¹⁰

Jegyzetek

- 1 Az ásatási jelentés Tiszaigai-Kivételesek földje régészeti leletmentéséről: KRIVECZKY–CSEH 1986, 30. Egy rövid utalás a lelőhelyre CSEH 1999, 5 (a kéziratban). Az ásatási napló, a dokumentáció és a leletanyag a szolnoki Damjanich János Múzeumban található. Jelen dolgozat rajzai a szerző munkája.
- 2 Jász-Nagykun-Szolnok megye szarmata korpuzában Tiszaigai három–négy lelőhellyel (a 335–338. számúakkal) szerepel: VADAY 1989, 276, T. 102, 7–9; így tehát a mi leleteink közel féltucatnyira emelik a határ sír- és telephelyeinek a számát.
- 3 CATTANI 1994, 215, Fig. 1; PÁRDUCZ 1945, 62 és 64–66; ISTVÁNOVITS 1997, 76; CSEH 1987, 4 és CSEH 1988, 21.
- 4 Kengyel-Kengyelpart I–II kisebb szkíta kori emlékganyagáról (az 1990-es évek első feléből) mindaddig alig találunk valamit is az irodalomban; BOTTYÁN 1955, 56.
- 5 GUIDI 1994, 228, Fig. 4. 4–6 és 223–224; PÁRDUCZ 1945, 67 és 68; ISTVÁNOVITS 1997, 76; CSEH 1997, 10, 4. sz. rajz. Ld. még BOTTYÁN 1955, 13–19; DUŠEK 1966, 24–26; SZABÓ 1970, 65–66; JUHÁSZ 1976, 251; HELLEBRANDT 1988, 114.
- 6 CSEH 1993, 131, 135 és 138. Máshonnan egyelőre nem ismertek megbízható párhuzamok.
- 7 GUIDI 1994, 225, Fig. 1. 1–6 és 223; POROSZLAI 1990, 18; PÁRDUCZ 1945, 67–68; CSEH 1993, 131; ISTVÁNOVITS 1997, 76; CSEH 1990, passim (pl. 13, 7. kép 7 és 14, 8. kép 1). A szakirodalomból ezenkívül BOTTYÁN 1955, 19–22; DUŠEK 1966, 26; SZABÓ 1970, 65–66. A közép-Tisza-vidéki kutatásokból még CSÁNYI 1992, 33 és 36.
- 8 GUIDI 1994, 227, Fig. 3. 2–5 és 223; PÁRDUCZ 1945, 67 és 68 (pl. XVII. t. 9a–b, XXII. t. 15a–b); CSEH 1997, 10, 3. sz. rajz 5–6 és CSEH 1990, 15, 9. kép 6–7; DUŠEK 1966, 26. A legújabb publikációkból POPOVICH 1997, 106, pl. XI.12 és 112, Pl. XVII.1 stb. Az edényforma egy régebbi, alapvető összefoglalása: BOTTYÁN 1955, 30–33.
- 9 PÁRDUCZ 1945, 67–68; CSEH 1990, 16, 10. kép 1 és 18, 12. kép 5; DUŠEK 1966, 27; BOTTYÁN 1955, 22–30.
- 10 CSEH 1999, passim. Tiszapüspöki-Karancs-Háromág preszkíta földbe-mélyített házáról és magányos lósírról – valójában csupán ennyiből áll ennek a korszaknak az emlékganyaga – természetesen még semmilyen érdemleges írás nem jelenhetett meg. A régészeti feltárásokat Csányi Marietta vezetésével Cseh János, Kertész Róbert és Tárnoki Judit végezte, a szolnoki Damjanich Múzeumból.

IRODALOM

BOTTYÁN 1955	BOTTYÁN Á., <i>Szkiták a Magyar Alföldön</i> . RégFüz Ser. 1. No.1. Budapest 1955.
CATTANI 1994	CATTANI, M., <i>Iron Age Dwellings in Endrőd 19 (S.E. Hungary). The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies</i> . Ed. B. Genito. Instituto Universitario Orientale. Dipartimento di Studi Asiatici. Series Minor XLIV. Napoli 1994, 209–219.
CSÁNYI 1992	CSÁNYI M., <i>Túrkeve honfoglalás előtti története, régészeti leletei és lelőhelyei</i> . – <i>History of Túrkeve before the Conquest, Archaeological Finds and Findspots</i> . In: <i>Túrkeve földje és népe I</i> . Szerk.: Örsi J. Túrkeve 1992, 7–47.
CSEH 1987	CSEH J., <i>Kora-vaskori települések a Zagyva mentén (Beszámoló az 1987. évi régészeti leletmentésről)</i> . Közép-Tisza X. évf. 8. szám. Szolnok 1987. Augusztus 4.
CSEH 1988	CSEH J., <i>Szolnok-Zagyvapart (Szolnok m.)</i> . <i>Az 1987. év régészeti kutatásai</i> . RégFüz Ser. 1. No. 41. (1988) 20–22.
CSEH 1990	CSEH J., <i>Egy szkíta ház Szolnok-Zagyvapartról</i> . MúzLev 63–64 (1990) 3–18.
CSEH 1993	CSEH J., <i>Régészeti adatok Nagyiván község határának településtörténetéhez a középső újkőkortól a késő középkorig (Terepbejárások 1992 májusában)</i> . – <i>Archaeological data to the settlement-history of the Nagyiván community's field from the middle neolithicum to the late middle age (terrain-visiting in May of 1992)</i> . Régészeti tanulmányok a Közép-Tisza-vidékről. Tiszai Téka 4–5. Szolnok 1993, 113–176.
CSEH 1997	CSEH J., <i>Szkíta leletek Alsó-Zagyva menti településekről</i> . Redemptio III. évf. 4. szám. Jászberény 1997. június 10.
CSEH 1999	CSEH J., <i>Újabb adalék a zagyvaparti szkíta települések régészeti anyagából (Szolnok-Alcsi határrész)</i> . Kézirat. Szolnok 1999. (az Ősrégészeti Levelek számára).

- DUŠEK 1966 DUŠEK, M., *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. – Trácke pohrebisko z doby Halštatskej v Chotíni*. ArchSlov Fontes VI. Bratislava 1966.
- GUIDI 1994 GUIDI, A., *Pottery Sequence and the Scythian Period in Endrőd 19 (S.E. Hungary)*. The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies. Ed. B. Genito. Instituto Universitario Orientale. Dipartimento di Studi Asiatici. Series Minor XLIV. Napoli 1994, 222–229.
- HELLEBRANDT 1988 HELLEBRANDT M., *Szkitakori temető Kesznyéten-Szerűskerten. 1984–85. évi ásatás eredménye – Skythenzeitliches Gräberfeld in Kesznyéten-Szerűskert (Grabungsergebnisse der Jahre 1984–85)*. HOMÉ 25–26 (1988) 107–126.
- ISTVÁNOVITS 1997 ISTVÁNOVITS E., *Nyíregyháza-Mandabokor. Korá vaskori település a Kr.e. VI–IV. századból. – Iron age settlement from the 6th–4th century B.C. Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Szerk.: Raczky P., Kovács T., Anders A. Budapest 1997, 75–80.
- JUHÁSZ 1976 JUHÁSZ I., *Az Orosháza-gyopárosi szkíta temető – Le cimetiere scythe de Orosháza-Gyopáros*. ArchÉrt 103 (1976) 231–252.
- KRIVECZKY–CSEH KRIVECZKY B.– CSEH J., *Tiszaigar-Kivételesek földje (Szolnok Im.). Az 1985. év régészeti kutatásai*. RégFüz Ser. 1. No. 39. (1986) 30.
- PÁRDUCZ 1945 PÁRDUCZ M., *Szkitakori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. – A Settlement of the Scythian Period on the Shores of the Fehértó, Hódmezővásárhely*. ArchÉrt III. folyam V–VI. (1944–45) 62–80.
- POPOVICH 1997 POPOVICH I., *Periodization and chronology of Kushtanovica type sites in the Transcarpathian region. Kárpátalja Kustanovica. – Kustánfalva típusú lelőhelyeinek kronológiája és periodizációja*. JAMÉ 37–38 (1997) 77–114.
- POROSZLAI 1990 POROSZLAI I., *Őskori lelőhelyek a Jászság nyugati felén (Jászberény, Jászfelsőszentgyörgy, Pusztamonostor)*. SzMMÉ 7 (1990) 13–28.
- SZABÓ 1970 SZABÓ J.GY., *A hevesi szkítakori temető. Hozzászólás az alföldi szkítakori népesség kérdéséhez. – Das Gräberfeld von Heves aus der Skythenzeit. Beitrag zum Problem der Population des Ung. Tieflandes in der Skythenzeit*. EMÉ 7 (1970) 55–128.
- VADAY 1989 VADAY H. A., *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricum*. Antaeus 17–18 (1989).

SKYTHISCHE UND SARMATISCHE SIEDLUNGSFUNDE IN DER GEMARKUNG VON TISZAIGAR

Auszug

Im Oktober 1985 haben Mitarbeiter des Damjanich-Museums Szolnok, unter ihnen der Verfasser, eine kleinere archäologische Fundrettung in der Gemarkung von Tiszaigar (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok) durchgeführt. Dabei konnten im Gebiet namens Kivételesek földje späteisenzeitliche (skythische) und römisch-kaiserzeitliche (sarmatische) Siedlungsspuren festgestellt und dokumentiert werden. Der Fundort liegt unmittelbar südwestlich neben dem Dorf auf einem sich kaum erhebenden Hügelrücken, der sich einer steiluferähnlichen Formation anschließt.

Die Fundrettung erbrachte die Freilegung der Details und Überreste von vier Objekten, von denen zwei als skythenzeitlich und zwei als sarmatenzeitlich bestimmt werden konnten. Zu ersterer Periode gehören noch einige Streufunde. Von den kaiserzeitlichen

Siedlungserscheinungen war eine ohne jeden Zweifel eine sog. bienenkorbformige Grube mit für die Siedlungen jener Zeit typischen Maßen und Form. In dem wenigen gegenständlichen Material, den Stücken von scheibengedrehter und handgeformter Keramik, können Töpfe und Schalen unterschieden werden. In der vorliegenden Form gehört dieser Komplex zu den Funden der langen mittelsarmatischen Periode, in die Welt des 2.–4. Jahrhunderts.

Zwei von den Siedlungserscheinungen von Tiszaigar-Kivételesek földje gehörten in die Späteisenzeit. Die eine kann aufgrund des größeren Maßes und Umrisses sogar für ein Haus gehalten werden. Nur ganz allgemein soll hier aus dem Kreis der Siedlungsforschungen in der Tiefebene vom Hallstatt-Ende und frühen La Tène auf den Fundort Endrőd MRT Nr. 19,

Hódmezővásárhely-Fehértó, Nyíregyháza-Mandabokor und Szolnok-Zagyvapat verwiesen werden, und aus dem Gebiet an der mittleren Theiß noch auf Kengyel-Kengyelpart I-II sowie – eher in forschungsgeschichtlicher Hinsicht – auf die Objekte von Szob-Kálvária.

Im Keramikmaterial aus den skythischen Grubenabschnitten sind von der Herstellungstechnik und Materialqualität her grundsätzlich zwei Typen zu unterscheiden: scheibengedrehte feine sowie "freihändig" geformte körnige und grobe Keramik. Die Tonware aus Töpferwerkstätten, also die scheibengedrehte, teilt sich wiederum auf in hochhenklige Töpfe (2 St.) und eine Schale mit eingezogenem Rand. Beide gelten in der betreffenden Periode als Leitformen. Unter den ohne Scheibe gefertigten Gefäßen nimmt, wie allgemein, die Keramik aus körnigem Material einen bescheideneren Platz ein. Auch hier sind zwei Formen zu unterscheiden: Gefäß mit faßförmigem Körper und Schale.

Bei der wirklich groben Variante der handgeformten Gefäße konnten mehr oder weniger sauber sechs Formen unterschieden werden: Schale mit eingezogenem Rand (wie bei der scheibengedrehten Ausführung), Schale mit aufrechtstehendem Rand (beide vielleicht zusammenzurechnen), blumentopffartiges

Gefäß, Gefäß mit faßförmigem Körper (wie bei der körnigen Keramik) – auch mit Rippenverzierung –, dasselbe in größerem Format (z. B. mit plastischen Noppen) und der sog. Villanova-Typ. Ihre markanteren Parallelen sind – außer den teils schon genannten Fundorten – von Endröd, Hódmezővásárhely, Nagyiván, Nyíregyháza und Szolnok-Zagyvapat bekannt. Von den sonstigen Funden ist ein geschnitzter, facetierter Beigegegenstand hervorzuheben.

Die eisenzeitlichen Siedlungserscheinungen von Tiszaigár-Kivételesek földje sind innerhalb der Epoche – d. h. der von Hallstatt D 2–3 und La Tène B 1–2 eingegrenzten Periode (550–250 v. Chr.) – ins 5.–4. Jahrhundert v. Chr., in die Mitte der Skythenzeit in der Tiefebene zu datieren. Das Fundmaterial ist zwar nicht sehr reichhaltig, aber es ist beachtenswert, daß weder frühere (präskythische) noch spätere (keltische) Keramik vorkommt. In letzterer Beziehung können wir uns auf gewisse Fundkomplexe von Szolnok-Zagyvapat berufen, in ersterer auf die in jüngerer Zeit vorgenommene Freilegung am Fundort Tiszapüspöki-Karancs-Háromág. Dort konnte ein präskythisches Hausfundament (8.–6. Jh. v. Chr.) freigelegt werden, dessen Keramiken hervorragende Vorläufer einiger Typen gerade der klassischen skythischen Tonerzeugnisse von Tiszaigár sind.

J. Cseh
Szolnok
Damjanich J. Múzeum
Pf. 128
5001

B. Kriveczky
ELTE Régészettudományi Intézet
Budapest
Múzeum krt. 4b.
1088

